

УДК 165.611:330.16:631.11

Крушельницький М.В.

*аспірант відділу проблем галузевого і територіального управління
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»***ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ****INSTITUTIONAL BASIS
OF SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY OF AGRARIAN FORMATIONS****АНОТАЦІЯ**

Статтю присвячено обґрунтуванню інституціональних основ соціально-економічної відповідальності аграрних формувань. Виходячи з розгляду аграрного формування як соціальної організації, автором визначено межі соціально-економічної відповідальності аграрних підприємств. Виявлено, що недостатнє та недосконале інституціональне забезпечення – одна з головних проблем розвитку вітчизняного аграрного сектора, адже інституції разом з інститутами функціонують із метою підвищення рівня життя населення, ефективності діяльності підприємств і зміцнення держави в цілому. Ідентифіковано фактори, що генерують інституціональні зміни в економічному житті країни і суб'єктів господарювання. Охарактеризовано негативні наслідки неефективного використання державою контрольованих факторів інституціональних змін, що призвели до зниження соціально-економічної відповідальності аграрних формувань.

Ключові слова: соціально-економічна відповідальність, інституціональне середовище, інститут, інституція, інституціональне забезпечення, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена обоснованию институциональных основ социально-экономической ответственности аграрных формирований. Исходя из рассмотрения аграрного формирования как социальной организации, автором определены границы социально-экономической ответственности аграрных предприятий. Вывявлено, что недостаточное и несовершенное институциональное обеспечение – одна из главных проблем развития отечественного аграрного сектора, ведь институты вместе с институтами функционируют с целью повышения уровня жизни населения, эффективности деятельности предприятий и укрепления государства в целом. Идентифицированы факторы, генерирующие институциональные изменения в экономической жизни страны и субъектов хозяйствования. Охарактеризованы негативные последствия неэффективного использования государством контролируемых факторов институциональных изменений, которые привели к снижению социально-экономической ответственности аграрных формирований.

Ключевые слова: социально-экономическая ответственность, институциональная среда, институт, институциональное обеспечение, государственное регулирование.

ANNOTATION

The article is devoted to substantiation of institutional foundations of social and economic responsibility of agrarian formations. Based on the review of the agrarian formations as the social organization the author identified the boundaries of social and economic responsibility of agricultural enterprises. Revealed that insufficient and imperfect institutional support is one of the main problems of the domestic agricultural sector development, because the institutions and institutes are functioning in order to improve living standards, the efficiency of enterprises activity and strengthening the state as a whole. The factors that generate institutional change in the economic life of the country and entities were identified. The negative effects of inefficient use of state-controlled factors of institutional changes that have led to lower socio-economic responsibility of agrarian formations were characterized.

Keywords: social and economic responsibility, institutional environment, institute, institution, institutional support, government regulation.

Постановка проблеми. Аграрне формування можна по праву розглядати як соціальну організацію, яка являє собою спільність людей, що володіють нормативно-рольовою і статусною структурою, елементами якої виступають індивіди, соціальні групи, ресурси, об'єднанні єдиним процесом досягнення спільної мети, у рамках якого її члени за відповідну винагороду виконують відведені їм функціональні ролі.

Відсутність належного державного регулювання діяльності аграрного бізнесу в умовах ринкового середовища часто створює загрозу зниження соціально-економічної відповідальності аграрних формувань, тому погоджуємося з Л.А. Євчук, що держава повинна створити таке середовище для аграрних формувань, зо якого вони будуть зацікавлені в підвищенні рівня соціально-економічного становища села [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага різноманітним проблемам соціально-економічного розвитку аграрного сектора економіки приділена в працях В.Г. Андрійчука, П.Т. Саблука, М.Й. Маліка, О.В. Коваленко, М.Ф. Кропивка, М.І. Кісіля, М.І. Пугачова, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, Ю.С. Цал-Цалка та ін. Актуальними напрямками їх наукових досліджень є питання формування соціально-економічних кластерів, розвитку кооперативного руху на селі, розробки методики оцінки ефективності використання сільськогосподарських земель, фінансових та трудових ресурсів. На важливість ролі інститутів та інституцій у розвитку АПК звертають увагу у своїх дослідженнях В.М. Анікеєнко, Л.М. Васильєва, Л.А. Євчук, О.Г. Шпикуляк.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак маловивченим аспектом проблеми розвитку аграрної галузі є визначення впливу інститутів та інституцій на формування соціально-економічної відповідальності аграрних формувань, а також обґрунтування механізмів управління таким впливом з метою розвитку сільських територій. У зв'язку з цим визначення інституціональних основ соціально-економічної відповідальності аграрних формувань є актуальним в умовах сьогодення напрямом наукового дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні інституціональних основ соціально-економічної відповідальності аграрних формувань шляхом

визначення меж соціально-економічної відповідальності аграрних підприємств та виявленні інституціональних факторів, що чинять вплив на соціально-економічну поведінку суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвинуті країни використовують різноманітні

методики державного регулювання економіки, яка є фундаментальною основою планомірного розвитку країн і підвищення рівня життя всіх верств населення. Важливими чинниками, що впливають на розвиток аграрної економіки, є соціальний розвиток села та економічний розвиток аграрних формувань [3].

Таблиця 1

Сфери соціально-економічної відповідальності аграрних підприємств перед іншими суб'єктами ринкової соціально орієнтованої економіки

№ п/п	Суб'єкти, перед якими несуть відповідальність підприємства агробізнесу	Сфери відповідальності за функціями		
		Економічною	Соціальною	Екологічною
1.	Суспільство в цілому	Прибутковість господарювання	Задоволення потреб споживачів сільськогосподарської продукції та продовольства	Екологічна безпека діяльності
2.	Держава	Податкова дисципліна (у частині сплати податків у держбюджет)	Безпека продукції сільського господарства та продуктів харчування	Дотримання санітарних та фітосанітарних вимог
3.	Працівники	Заробітна плата (оплата праці) не нижче встановленого мінімуму	Забезпечення відповідних соціальних умов праці (соціальних стандартів) та професійного розвитку	Безпечне (належним чином обладнане) робоче місце
3а.	Трудовий колектив	Укладання і повне виконання колективного договору (у т. ч. положення про оплату праці)	Укладання і повне виконання колективного договору (у т.ч. соціальний пакет)	Укладання і повне виконання колективного договору (у т. ч. охорона праці та здоров'я)
4.	Акціонери (засновники, партнери)	Прибутковість господарювання, фінансова стійкість підприємства	Підвищення іміджу підприємства	Екологічна і трудова безпека підприємства
4а.	Міжгосподарські та громадські об'єднання	Дотримання установчих договорів, міжгосподарських, галузевих, міжгалузевих угод (у частині саморегулювання економічної діяльності та реалізації спільних економічних проектів (програм))	Дотримання установчих договорів, міжгосподарських, галузевих, міжгалузевих угод (у частині виконання добровільно делегованих об'єднанню повноважень та рішень загальних зборів учасників)	Дотримання установчих договорів, міжгосподарських, галузевих, міжгалузевих угод (у частині дотримання встановлених об'єднанням вимог (стандартів) якості продукції та послуг
5.	Ринкові контрагенти (інші підприємства)	Дотримання умов контрактів (у частині ціноутворення та взаєморозрахунків)	Дотримання корпоративної етики Дотримання умов контрактів (у частині обсягів та умов купівлі-продажу)	Дотримання умов контрактів (у частині якості продукції, послуг)
6.	Орендодавці землі і майна	Дотримання умов договорів оренди (у частині виплати орендної плати за землю та майно)	Дотримання умов договорів оренди	Дотримання умов договорів оренди (у частині збереження родючості орендованих земель та цілісності майна)
7	Домогосподарства (у місцях ведення господарської діяльності)	Надання агровиробничих послуг	Створення робочих місць	Дотримання норм (стандартів) безпечності та якості продукції, послуг
7а	Органи місцевого самоврядування (сільські територіальні громади)	Податкова дисципліна (у частині сплати місцевих податків)	Участь у створенні та утриманні соціально-побутової інфраструктури	Регіональне екологічно безпечне використання земель сільськогосподарського призначення
8	Населення (кінцеві споживачі продукції сільського господарства та продовольства)	Цінова доступність продукції сільського господарства та продовольства	Розвиток інфраструктури ринку та якості обслуговування населення	Дотримання норм (стандартів) безпечності та якості продукції, послуг

Джерело: авторська розробка

За результатами дослідження нами визначено сфери соціально-економічної відповідальності підприємств аграрного бізнесу перед іншими суб'єктами соціально орієнтованої ринкової економіки (табл. 1).

На нашу думку, у питанні підвищення соціально-економічної відповідальності аграрних формувань увагу насамперед слід приділяти інституціональному забезпеченню господарської діяльності суб'єктів господарювання на селі.

Недостатнє та недосконале інституціональне забезпечення – одна з головних проблем розвитку вітчизняного аграрного сектора, адже інституції разом з інститутами функціонують із метою підвищення рівня життя населення, ефективності діяльності підприємств і зміцнення держави в цілому.

О.Г. Шпикуляк визначає інститути як утворення, що регулюють і здійснюють контроль економічної взаємодії ринкових агентів, а інституції є правилами, разом вони визначають формування і склад господарських систем. Погоджуємося з дослідником, що «важливою,

системоутворюючою складовою економіки є інститути у формі структур, порядку, що набуває форми закону або установи, а також інституції – «правила гри», звичаї, порядок, традиції, що спільно консолідують обмеження і стимули» [9].

В.Л. Тамбовцев під терміном «інститут» розуміє санкціоновані правила разом із соціальною методикою свого захисту, який включає поведінкові правила як гарантів виконання правил, так і економічних агентів [8].

Така категорія, як інституція, створюється і здійснює свою діяльність із метою підвищення рівня добробуту людини та суспільства. На сьогоднішній день, коли домінують ринкові відносини, робота ринку базується на інституціях. На ринку функціонують такі інститути: праця, управління, підприємництво, власність, ціна, доходи, витрати, влада, соціальний капітал, конкуренція, ціноутворення [9].

Прогресивний розвиток у сільському господарстві найбільш реальний і ефективний за створення потрібного інституціонального середовища та інституційної модернізації, яка поєд-

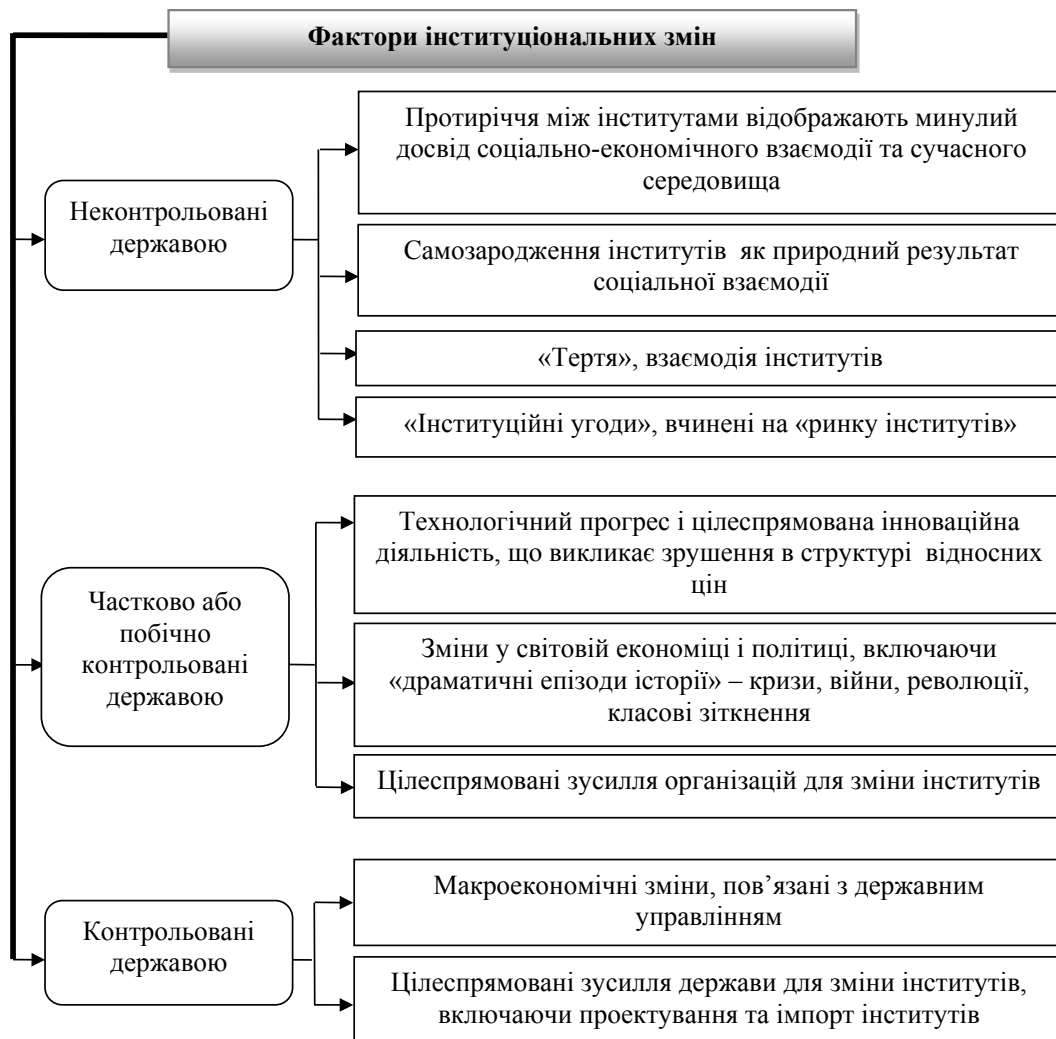

Рис. 1. Фактори генерування інституціональних змін

Джерело: узагальнено автором на основі [6]

нує системні зміни всіх інститутів і є досить тривалим та складним процесом.

Зміна економічного устрою в Україні від адміністративно-планової до ринкової економіки не викликала автоматичної заміни старих інститутів новими, оскільки цей процес генерується сукупністю факторів (рис. 1).

Інституціональне середовище має вплив на інституціональні зміни і є головним чинником розвитку аграрної економіки держави. Формальні і неформальні інститути є основою інституціонального середовища [2].

Важливим є створення на мікроекономічному рівні ефективного інституціонального середовища, головним завданням якого буде забезпечення достойного рівня життя сільського населення та забезпечення позитивної соціально-економічної динаміки.

Нестабільне інституціональне середовище в результаті породжує неефективні ринки, на яких існують нерациональні інститути: корупція, бартер, ухилення від податків, неплатежі.

В умовах глобальних трансформацій економіки першим кроком формування належного інституціонального забезпечення є розробка і затвердження нормативно-правових актів, які регулюють діяльність економічних суб'єктів.

Інституціональне забезпечення сільського господарства полягає в забезпеченні на всіх рівнях організаційними структурами, метою яких є створення належних умов для повноцінного функціонування галузі та продовольчої безпеки держави. Ефективність діяльності аграрних фор-

мувань залежить від інститутів та інституцій, які регулюють відносини на ринку. М.Й. Малік стверджує, що інституціональне забезпечення, яке не відповідає ринковим потребам, є фактором, який перешкоджає прогресивному розвитку аграрної сфери економіки [5].

Вміле використання державою контрольованих факторів (рис. 1) призводить до підвищення впливу факторів двох інших груп на формування інституціональних основ соціально-економічної відповідальності аграрних формувань. Досвід незалежної України свідчить, що у зв'язку з відсутністю консолідації зусиль та реальної зацікавленості усіх сторін – держави, бізнесу, суспільства – неефективне використання контрольованих факторів призвело до негативних проявів в аграрній економіці, що мають інституціональний характер (рис. 2).

Кожна інституція у структурі має економічну систему, яку потрібно регулювати, важливе місце у створенні об'єкта регулювання займають економічні агенти, які можуть бути суб'єктами чи об'єктами регуляторних дій, а їхня поведінка в ринкових умовах потребує впливу регуляторів: державних та ринкових інститутів. О.М. Супрун вважає, що «економіка – це інституціонально оформлений процес, у межах якого взаємодіють ринкові агенти й інститути, а в межах цієї взаємодії відбувається об'єктивно-суб'єктивно регулювання і саморегулювання. Протягом свого історичного розвитку людина намагається втілити в життя логіку раціональної взаємодії для успішної реалізації

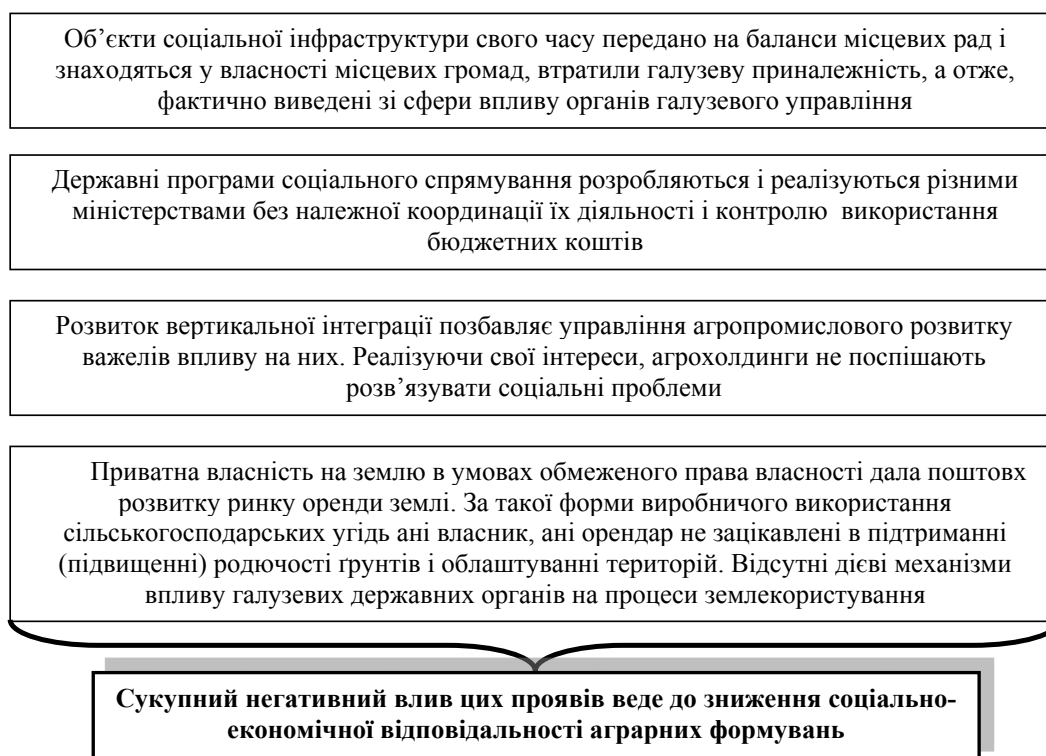

Рис. 2. Наслідки неефективного використання контрольованих факторів інституціональних змін державою

Джерело: узагальнено автором на основі [1]

мотивацій. Саме у цьому криється причина виникнення регулювання як інституту демонополізації економічних відносин і забезпечення конкурентного задоволення потреб суспільства та індивіда» [7, с. 131].

Економічне регулювання буде мати задовільний результат від продуктивного об'єднання ринкових саморегулюючих функцій разом із впливом держави на виробничі та товарообмінні трансакції. Державне регулювання відносин в аграрній сфері дає можливість забезпечити гармонійні відносини між державою, суспільством та учасниками ринку.

На думку Т.І. Єфименко, «на національному рівні завданням інститутів є регулювання господарського циклу, грошової маси та обліку, цінової політики; на регіональному – вирішення питань місцевого соціально-економічного розвитку та екології; на галузевому – програмно-цільові настанови, формується експортний профіль держави; на рівні фірми – зацікавленість приватних фірм у розвитку інноваційної діяльності, модернізації інфраструктури тощо» [4, с. 16–26].

Механізми економічного регулювання складають сукупність інститутів ототожнених за своїми функціями. Беручи до уваги особливості аграрного сектора економіки, одним із методів регулювання має бути державна підтримка, головною метою якої є вирішення соціальних питань: забезпечення нормальних умов життя, зайнятість населення в селі, екологічна безпека, забезпечення продовольчої безпеки держави завдяки вирощуванню і виробництву продуктів харчування [7].

Висновки. Таким чином, вирішення проблем соціально-економічної відповідальності аграрних формувань, з одного боку, тісно пов'язане з формуванням належного інституціонального забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, а з іншого – неможливе без консолідації інтересів і зусиль усіх сторін – держави, бізнесу, суспільства. Доречним кроком реалізації останнього, на нашу думку, є утворення громад та наділення їх повноваженнями у сфері місцевого управління, що сприятиме розвитку комунікації аграрного бізнесу і селян.

Розвитку інституціонального забезпечення функціонування аграрних формувань передусім повинні сприяти місцеві управління агро-

промислового розвитку, які мають допомагати консолідації роботи держави, господарських структур і громадських організацій із метою вирішення питань забезпечення продовольчої безпеки та територіального забезпечення, беручи до уваги ініціативність сільського населення. Однак сьогодні соціально-економічне становище держави в цілому та аграрного сектора економіки зокрема є незадовільним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анікеєнко В.М. Інституційні засади державного регулювання аграрного ринку на регіональному рівні / В.М. Анікеєнко // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 2. – С. 343–351.
2. Васильєва Л.М. Інституціональні основи розвитку аграрного сектора економіки / Л.М. Васильєва // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4(40). – С. 379–383.
3. Євчук Л.А. Роль державного регулювання в економічному розвитку аграрного сектора / Л.А. Євчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – Вип. 3. – С. 24–29.
4. Єфименко Т.І. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т.І. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16–26.
5. Малік М.Й. Інституціональні засади трансформацій аграрної сфери економіки / М.Й. Малік // Організаційно-економічні та інституціональні засади трансформації в аграрній сфері України : матеріали зборів керівників, спеціалістів та вчених-аграрників Харківської області (28 березня 2011 р.). – Х. : ХНТУСГ, 2011. – С. 28–43.
6. Рахматуллін І.М. Інституційно-еволюційний погляд на сталий сільський розвиток: концептуалізація підходу / І.А. Сітнова, А.А. Барлибаєв, І.М. Рахматуллін // АПК: економіка, управління. – 2012. – № 9. – С. 70–79.
7. Супрун О.М. Інституційні фактори та механізми регулювання аграрного виробництва й ринку / О.М. Супрун // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 131–135.
8. Тамбовцев В.Л. Институциональный рынок как механизм институциональных изменений / В.Л. Тамбовцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cesocman.edu.ru/images/pubs/2003/11/24/0000133298/003tamBOWCEW.pd>.
9. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: теорія, методологія і організація : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.Г. Шпикуляк. – К., 2010. – 36 с.